

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЛЕВЧЕНКО Юрій Іванович

УДК 94:32(1-2/4)(477) «1941/1944»

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНИ
1941-1944 РР.**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент
Двірна Катерина Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інституту історичної освіти,
доцент кафедри історії України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Гончаренко Олексій Миколайович,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені
Григорія Сковороди, декан
природничо-технологічного факультету;

кандидат історичних наук
Пастушенко Тетяна Вікторівна,
Інститут історії України НАН України,
старший науковий співробітник
відділу історії України періоду
Другої світової війни.

Захист відбудеться «___» _____ 2015 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання Другої світової війни посідають важливе місце в сучасній українській історичній науці. Однією із складних сторінок цього періоду, що вимагає всебічного вивчення й неупередженого аналізу, є окупаційний режим, встановлений на захопленій території України. Протягом чотирьох років перебування під владою німецьких та румунських загарбників українське цивільне населення зазнало тяжких страждань: штучне територіальне розчленування, встановлення репресивного управління, економічне пограбування, Голокост, знищення мирного населення та військовополонених, вивезення молоді на роботу до Німеччини тощо. Все це стало наслідком цілеспрямованої політики німецьких та румунських окупантів, передбаченої далекоглядними планами щодо їх панування на українських землях.

Впродовж 1941–1944 років територія України була поділена на окремі адміністративно-територіальні одиниці. Дистрикт «Галичина» (далі – ДГ) увійшов до складу «польського» Генерал-губернаторства (далі – ГГ). Рейхскомісаріат «Україна» (далі – РКУ) об'єднав українські території під владою німецької цивільної адміністрації. «Зона військової адміністрації» (далі – ЗВА) – українські землі, що весь період окупації знаходились під владою військових груп армії «Південь». Губернаторства «Бессарабія» і «Буковина» були включені до складу Румунії, а «Трансністрія» передавалась їй Німеччиною під тимчасове управління на знак подяки у війні проти СРСР. Кожне з цих утворень стало окремою адміністративно-територіальною одиницею, яка мала свої кордони, устрій та політику. Відповідно до цього, окупаційний режим у кожній з них окреслив свої специфічні особливості.

Наукова актуальність дисертаційної роботи полягає у дослідженні режиму окупації в Україні 1941–1944 рр. через розкриття особливостей реалізації політики німецьких та румунських загарбників у адміністративно-територіальних одиницях. Це є важливим кроком до подолання різних та суперечливих точок зору про характер окупаційного режиму в окремих регіонах нашої країни. Порівняльний аналіз управлінських апаратів, здійснення Голокосту, проведення економічної, релігійної та освітньої політики окупантів у окремих адміністративно-територіальних одиницях дозволить не тільки виявити особливості реалізації окупаційної політики німецьких та румунських загарбників, а й краще зрозуміти зміст і суть режиму, встановленого на території України.

Посилюється актуальність дисертаційної роботи станом вивчення цієї проблеми, адже і дотепер відсутнє цілісне дослідження, яке б розкривало особливості функціонування адміністративно-територіальних одиниць періоду окупації.

Зв'язок роботи з науковими темами, програмами, планами. Дисертаційне дослідження виконане у межах наукової тематики кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – «Актуальні проблеми історії України». Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова від 28 лютого 2011 р., протокол № 7. Уточнена – 26 травня 2015 р., протокол № 10.

Метою дослідження є вивчення окупаційного режиму в Україні 1941–1944 рр. шляхом виявлення особливостей та специфіки діяльності органів влади німецьких і румунських загарбників у адміністративно-територіальних одиницях – дистрикті «Галичина», Рейхскомісаріаті «Україна», «зоні військової адміністрації», губернаторствах

«Бессарабія», «Буковина» й «Трансністрія».

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити ступінь дослідженості проблеми в науковій літературі, охарактеризувати джерельну базу, методологічні принципи та методи дослідження;
- розкрити плани німецьких і румунських окупантів щодо українських територій;
- дослідити особливості утворення та політичного статусу адміністративно-територіальних одиниць під владою німецьких і румунських загарбників;
- проаналізувати нормативно-правові засади діяльності органів окупаційної влади в адміністративно-територіальних утвореннях, виявити спільне та особливе;
- з'ясувати структуру управління кожного окупаційного утворення та шляхом порівняльного аналізу розкрити особливості її функціонування;
- виявити специфіку здійснення економічної політики німецьких та румунських загарбників у адміністративно-територіальних одиницях;
- висвітлити особливості реалізації політики використання «людського ресурсу» та Голокосту в окупаційних утвореннях України;
- дослідити комплекс проблем освітньо-духовної сфери в окремих адміністративно-територіальних одиницях та на основі порівняльного аналізу виявити особливості реалізації політики окупаційної влади в напрямках освіти, періодичних видань та релігії.

Об'єктом дослідження є німецька та румунська окупаційна політика в Україні.

Предмет дослідження – особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: дистрикті «Галичина», Рейхскомісаріаті «Україна», «зоні військової адміністрації», губернаторствах – «Бессарабії», «Буковині», «Трансністрії».

Хронологічні межі узгоджуються із періодизацією Другої світової війни та окупації Української РСР. *Нижня межа* – 22 червня 1941 р. – напад нацистської Німеччини на СРСР, початок окупації українських територій. *Верхня* – осінь 1944 р. – остаточне визволення УРСР в її довоєнних кордонах у ході Східно-Карпатської стратегічної операції.

Географічні межі охоплюють територію Української РСР станом на червень 1941 р. Окрім цього, вони поширюються на Молдавську РСР, південні області Білоруської РСР (Брестська, Гомельська, Пінська і Поліська) та південні повіти Румунії (Дорохой, Камплуг, Радауці, Сучава), які у вказаний період входили до складу досліджуваних окупаційних утворень.

Методологічна основа дисертаційної роботи зумовлена сучасними підходами до історичного пізнання та ґрунтується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності, всебічності, комплексності, що дозволили дисертанту репрезентувати цілісну картину окупаційного минулого України в окремих адміністративно-територіальних одиницях та об'єктивно й неупереджено розкрити основні положення дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувались загальнонаукові та спеціальні історичні методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції (при опрацюванні історіографії проблеми, джерельної бази та під час дослідження основних складових дисертації), узагальненого умовиводу (формування наукових висновків), конкретно-пошуковий (аналіз і систематизація джерел та літератури); історико-порівняльний (зіставлення політичного, економічного й культурного стану різних адміністративно-територіальних одиниць з метою виявлення їх сутності та особливостей); історико-системний (уявлення кожної адміністративно-територіальної одиниці як цілісного утворення

з відповідним розглядом, аналізом, оцінкою політичного, економічного освітньо-культурного розвитку кожного); синхронного аналізу (виявлення особливостей реалізації політики загарбників в окупаційних утвореннях щодо економічної, освітньої та релігійної сфер); періодизації (становлення і розвиток окупаційних утворень у часовій послідовності з 1941 до 1944 р. та виявлення змін у політиці окупантів). Використання вищезгаданих принципів і методів допомогло дисертанту викласти події у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Наукова новизна дисертації полягає у створенні комплексного наукового дослідження актуальної проблеми – розкриття особливостей реалізації політики окупаційної влади в окремих адміністративно-територіальних одиницях України в 1941–1944 рр.

Уперше:

- комплексно вивчено історіографію проблеми особливостей реалізації окупаційної політики в адміністративно-територіальних одиницях, що за логічним, хронологічним та проблемними принципами поділяється на п'ять періодів;

- за допомогою компаравістики виокремлено специфіку окупаційного режиму в адміністративно-територіальних одиницях: Рейхскомісаріаті «Україна», дистрикті «Галичина», «зоні військової адміністрації», губернаторствах «Бессарабія», «Буковина», «Трансністрія». Доведено, що окупація України мала свої особливості та не була ідентичною всій території СРСР, як це довгі роки трактувалось радянською історіографією;

- виокремлено дві зони – німецьку (Рейхскомісаріат «Україна», дистрикт «Галичина», «зона військової адміністрації») та румунську (губернаторства: «Бессарабія», «Буковина», «Трансністрія»), що дозволило виявити особливості політичного статусу цих окупаційних утворень, які в подальшому й визначали специфіку їх функціонування:

- проаналізовано нормативно-правові документи щодо реалізації політики в німецьких та румунських зонах окупації, що дало можливість визначити особливості кожної адміністративно-територіальної одиниці України воєнного часу.

Дістало подальшого розвитку:

- дослідження використання українського «людського ресурсу» німецькими та румунськими загарбниками;

- вивчення специфіки фінансових систем окупаційних утворень.

Уточнено:

- територіальний поділ України на окремі зони окупації та адміністративно-територіальні одиниці на обласному і районному рівнях;

- дослідження структури та вертикалі управління кожної адміністративно-територіальної одиниці – від політичного центру країни-окупанта до найнижчих місцевих органів влади, тим самим виявлено відмінності функціонування органів управління окупаційних утворень;

- трансформаційні зміни політики німецьких та румунських загарбників, особливості її реалізації у напрямках економіки, використання трудового ресурсу, Голокосту, освітньо-релігійної сфери кожного окупаційного утворення.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у можливості використання фактичного матеріалу, основних положень та висновків дослідження при підготовці монографічних праць або їх розділів з проблеми окупаційного режиму в Україні, написанні узагальнюючих підручників з історії України. Сформульовані в дисертації положення можна використовувати при розробці спецкурсів із вивчення окупаційного режиму, а також

у музейній практиці.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднені на 20 наукових конференціях: XIII та XVI Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2010, 2013); Третіх, Четвертих, П'ятих, Шостих Всеукраїнських драгоманівських читаннях молодих істориків «Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії» (Київ, 2010–2014); «Дванадцятих джерелознавчих читаннях (до 20-ї річниці незалежності України)» (Київ, 2011); «Тринадцятих джерелознавчих читаннях (присвячені 160-й річниці Центрального державного історичного архіву України, м. Київ)» (Київ, 2012); «Чотирнадцяті джерелознавчі читання (присвячені 170-річчю створення Київської археографічної комісії, м. Київ)» (Київ, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «66-ті Каразінські читання» (Харків, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська політична нація – історія і сучасність» (Київ, 2013); VI Міжнародній науковій конференції молодих учених «Дні науки історичного факультету – 2013» (Київ, 2013); Міжнародній науковій конференції «Український народ у Другій світовій війні (до 80-річчя з дня народження видатного українського вченого, дослідника історії війни, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України Михайла Васильовича Ковалю)» (Київ, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перші Міждисциплінарні гуманітарні читання» (Київ, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Битва за Дніпро» (до 70-річчя визволення м. Києва від нацистських загарбників) (Київ, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-педагогічні дослідження в Україні: сучасний стан та тенденції» (Хмельницький, 2013); VI та VII «Волинській Всеукраїнській історично-краєзнавчій конференції» (Житомир, 2013–2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Людський капітал в умовах трансформації суспільства» (Київ, 2014); Всеукраїнській конференції молодих істориків «VIII Богданівські читання» (Черкаси, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика» (Умань, 2014).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 29 наукових статей, у тому числі 12 – у фахових виданнях України, дві – в іноземних наукових збірниках.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження, логікою викладу його основних положень. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (717 позицій), 32 додатків. Загальний обсяг дисертації – 319 сторінок, з них основного тексту 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання роботи, розкрито використану методологію, окреслено хронологічні й територіальні межі дослідження, з'ясовано наукову новизну, практичне значення, визначено форми апробації одержаних результатів та структуру роботи.

У першому розділі «**Стан наукової розробки, джерельна база та методологія дослідження**» проаналізовано історіографію досліджуваної теми, подано характеристику джерел та визначено методологічні основи дисертації.

Історіографія проблеми за хронологічним і проблемним принципами поділяється на п'ять періодів. Перший – 1941–1944 рр. – представлений агітаційно-пропагандистськими

брошурами С. Галаджева, Л. Паламарчука та І. Коваленка, що викривають злочини окупантів на території України¹. У них тією чи іншою мірою вперше порушувалась проблема специфіки окупаційного режиму в окремих адміністративно-територіальних одиницях.

Період із 1944 року до початку 50-х років ХХ ст. характеризується появою перших наукових досліджень з проблем окупації. Так, у праці Л. В. Воробйова опосередковано вказано на існування регіональної специфіки окупаційної влади в окремих адміністративно-територіальних одиницях². У цей час виникають також регіональні наукові студії, що обмежуються інформацією про включення окремих областей до різних окупаційних утворень³.

Середина 50-х – кінець 80-х років ХХ ст. є етапом становлення та розвитку радянської ідеологічної концепції дослідження окупаційного режиму в загальносоюзному контексті. Прикладом наукових праць цього періоду можуть слугувати фундаментальні колективні праці українських істориків про участь України у Великій Вітчизняній війні⁴, де на прикладах масових вбивств і терору домінувала точка зору, що окупаційний режим в Українській РСР та її окремих регіонах був такий самий, як і в СРСР. Монографії М. І. Супруненка, К. К. Дубини, В. І. Клокова також не виходили за межі цієї концепції⁵. На всеукраїнському рівні досліджувана дисертантом проблема відносилась до «неактуальних» і заборонених для розкриття, тому її вивчення здійснювалось обмежено на регіональному рівні. Не виходячи за межі домінуючої концепції, на особливості окупаційного режиму в окремих регіонах України вказували Л. І. Павленко, В. В. Машотас, С. Є. Голиков, Г. М. Складнев, С. І. Комарницький, А. Д. Бачинський⁶.

¹ Галаджев С. Что происходит в оккупированных областях Украины / С. Галаджев. – Уфа: Изд-во АН УССР, 1942. – 22 с.; Паламарчук Л. Фашистський розбій на Україні / Л. Паламарчук. – Уфа: Укрвидав, 1943. – 48 с.; Коваленко І. М. Цілі і методи німецької імперіалістичної політики на окупованих теренах / І. М. Коваленко. – Б. м., 1943. – 48 с.

² ЦДАВОВ України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 239. Система гноблення українського народу німецько-румунськими окупантами. Дослідження Воробйова, 1941–1944. – 159 арк.

³ Бегема В. Злочини німців і народна боротьба на Ровенщині / В. Бегема. – Київ–Харків: Укрдержвидав, 1945. – 34 с.; Звірства німців на Львівщині: зб. статей і док. – Львів: Вільна Україна, 1945. – 116 с.; Вільна Буковина / ред. Л. Терещенко. – Чернівці: Радянська Буковина, 1945. – 80 с.; Юнов О. Злочинства німців у Донбасі / О. Юнов. – К.: Укрполітвидав, 1946. – 38 с.; Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза: сб. док. и матер: в 3 т. / ред. И. Бортник. – 1949. – Т.2. – 290 с.; Хронологический справочник о временной оккупации немецко-фашистскими захватчиками Измаильской области и освобождение ее Красной Армией. 1941–1944 / сост. П. В. Козырев. – Измаил, 1950. – 98 с.

⁴ История Украинской ССР: в 10 т. /ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наукова думка, 1982. – Т.8. – 640 с.; Історія Української РСР: у 8-ми т. / ред. А. Г. Шевелева. – К.: Наукова думка, 1977–1979. Т.7. – 536 с.; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.: в 3 т. / ред. И. Д. Назаренко. – Киев.: Политиздат Украины, 1975.

⁵ Супруненко Н. И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.) / Н. И. Супруненко. – Киев: Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с.; Дубина К. К. Радянська Україна у Великій Вітчизняній війні / К. К. Дубина. – К.: Знання, 1967. – 48 с.; Клоков В. И. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны / В. И. Клоков. – Киев: Знание, 1979. – 48 с.

⁶ Павленко Л. И. Непокоренная земля Киевская / Л. И. Павленко. – Киев: Политиздат Украины, 1985. – 252 с.; Машотас В. В. Грабїжницька економічна політика гітлерівських окупантів у Галичині в 1941–1944 рр. / В. В. Машотас // УДЖ. – 1970. – №1. – С. 100–104; Трудящиеся Харьковской области в Великой Отечественной войне / С. Э. Голиков, Г. М. Складнев и др. – Харьков, 1960. – 204 с.; Комарницький С. І. Радянська Буковина в роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1945 / С. І. Комарницький. – К.: Наукова думка, 1979. – 135 с.; Бачинський А. Д. Непокоренный Дунай / А. Д. Бачинский. – Одесса: Маяк, 1985. – 120 с.

Четвертий період історіографії проблеми – 90-ті роки ХХ ст. – є часом формуванням україноцентричної концепції історії війни та окупаційного режиму. Важливу роль у цьому відіграли праці істориків діаспори О. Субтельного, А. Жуковського, В. Косика та вітчизняного дослідника М. В. Ковалья⁷. Розробка теми дослідження продовжилась працями Я. Й. Грицака, В. К. Барана, Я. Д. Ісаєвича, І. І. Дробота, В. І. Кучера, П. М. Чернеги, в яких визначалися певні відмінності режиму окупації в адміністративно-територіальних одиницях⁸. У цей період особливого резонансу набула тема Голокосту⁹. З'явилися також праці, в яких ґрунтовно розкривалися окремі аспекти окупації: адміністративно-територіальний поділ, функціонування управлінських органів, церковно-релігійне життя, українська культура у складі Генерал-губернаторства¹⁰.

П'ятий період історіографії проблеми охоплює хронологічно кінець 90-х років ХХ ст. і триває до сьогодні. Йому притаманне подолання стереотипів і штампів радянського періоду, відмова від застарілих підходів та оцінок подій окупації. Підтвердженням цьому є праці сучасних дослідників Другої світової війни І. О. Герасимова, І. К. Патриляка, М. А. Боровика, В. І. Кучера, О. В. Потильчака, О. Є. Лисенка¹¹. Політиці Третього рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни присвячена монографія І. С. Тарнавського¹².

У новітній період окремі проблеми режиму окупації перетворились на самостійні напрями дослідження. Питання поділу України та окупаційних органів управління висвітлюють Я. В. Верменич, О. Є. Лисенко, О. М. Гончаренко, Т. С. Першина, Т. Себта¹³.

⁷ Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. – К., 1991. – 736 с.; Жуковский А. Нарис історії України / Аркадій Жуковский, Орест Субтельний. – Львів, 1992. – 230 с.; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – 660 с.; Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення / М. В. Коваль. – К.: Інститут історії України НАН України, 1994. – 58 с.; Коваль В. М. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / В. М. Коваль. – К.: Вища школа, 1995. – 136 с.

⁸ Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.; Дробот І. І. Україна в Другій світовій війні / І. І. Дробот, В. І. Кучер, М. П. Чернега. – К.: ІЗМН, 1998. – 124 с.; Історія України / В. К. Баран, Я. Й. Грицак, Я. Д. Ісаєвич. – Львів: Світ, 1998. – 488 с.

⁹ Подольський А. Ю. Нацистський геноцид щодо євреїв України (1941–1944): дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / А. Ю. Подольський. – К., 1996. – 171 с.; Левітас Ф. Л. Євреї України в роки Другої світової війни / Ф. Л. Левітас. – К.: Вирій, 1997. – 272 с.

¹⁰ Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П. В. Рекотов // УЖ. – 1997. – №3. – С. 90–101; Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) / Ю. Волошин. – Полтава: Вид-во ІВМЦ «Освіта», 1997. – 128 с.; Антонюк Н. В. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.) / Н. В. Антонюк. – Львів, 1997. – 232 с.

¹¹ Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945 рр. / О. П. Панченко. – К.: Книга пам'яті України, 2000. – 875 с.; Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с.; Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. – Київ-Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2011. – 368 с.; Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси: у 2-х т./ ред. О. Є. Лисенко. – К.: Наукова думка, 2010. – 734 с. – Т. 1.

¹² Тарнавський І. С. Політика Третього рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни / І. С. Тарнавський. – Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 429 с.

¹³ Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування: у 2 ч. / Я. В. Верменич. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – 370 с. – Ч. 2; Себта Т. Адміністративно-територіальний устрій Райхскомісаріату «Україна» у термінах і назвах: походження та сучасне бачення / Т. Себта // Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2009. – Т.19. – Кн. II, Ч. 2. – С.116–125; Система управління окупованими територіями України / О. Гончаренко,

Стан економіки і важкої промисловості аналізують І. Г. Ветров, П. В. Дробов, Л. І. Суясанов, Н. М. Науменко¹⁴. Сільське господарство досліджують Н. М. Глушенок, Т. Ю. Негайко, С. І. Власенко, О. Г. Перехрест¹⁵. Депортацією цивільного українського населення на роботу до Німеччини опікувались дослідники Т. Д. Лапан, С. Д. Гальчак, А. В. Меляковський, Т. В. Пастушенко, Е. П. Андрійв, В. В. Чернявський¹⁶. Голокост досліджували А. І. Круглов, О. А. Суровцев, М. М. Шитюк, Н. В. Сугацька, О. Трепкачова, Р. М. Михальчук¹⁷; освітню політику – Г. Ф. Стефанюк, М. О. Бистра, В. В. Гінда, Н. В. Шевченко, О. М. Гончаренко, І. В. Гончаренко, М. П. Куницький¹⁸; використання трудових ресурсів місцевого населення для потреб економіки Третього рейху – О. В. Потильчак і М. К. Лобода¹⁹; церковно-

---

О. Лисенко, Т. Першина// Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 321–368. – Т.1.

¹⁴ Ветров І. Г. Економічна експансія Третього рейху в Україні 1941–1944 / І. Г. Ветров. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 232 с.; Шахтарі України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) / Л. І. Суясанов, В. П. Добров. – Донецьк: Норд-Прес, ДонНУ, 2009. – 200 с.; Науменко В. М. Політика економічного штабу Ост у сфері промисловості в окупованій Україні (1941–1944 рр.): дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / В. М. Науменко. – Харків, 2009. – 212 с.

¹⁵ Глушенок Н. М. Аграрна політика Німеччини в Рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. М. Глушенок. – К., 2005. – 202 с.; Власенко С. І. Аграрна політика німецьких окупаційних властей на території військової зони України: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / С. І. Власенко. – К., 2007. – 297 с.; Нагайко Т. Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941–1945 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 20 с.; Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / О. Г. Перехрест. – Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.

¹⁶ Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939–1945 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т. Д. Лапан. – Львів, 2005. – 235 с.; Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху / С. Д. Гальчак. – Вінниця: Книга-Вега, 2003. – 344 с.; Меляков А. В. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / А. В. Меляков. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.; Пастушенко Т. В. Остарбайтери з України: вербування, примусова праця, репатріація: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т. В. Пастушенко. – К., 2007. – 20 с.; Андрійв Е. П. Мобілізація трудового населення Галичини нацистською Німеччиною (1941–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Е. П. Андрійв. – Львів, 2010. – 20 с.; Чернявський В. В. Примусові робітники Півдня України у фашистській Німеччині та Румунії (1941–1945 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Чернявський. – Миколаїв, 2013. – 20 с.

¹⁷ Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста / А. И. Круглов. – Киев: Еврейский совет, 2000. – 224 с.; Суровцев О. А. Голокост у Північній Буковині та Хотинщині в роки Другої світової війни: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. А. Суровцев. – Чернівці, 2006. – 234 с.; Шитюк М. М. Геноцид проти євреїв Південної України в роки німецько-румунської окупації (1941–1944) / М. М. Шитюк, Н. В. Сугацька. – Миколаїв: Ірини Гудим, 2008. – 154 с.; Трепкачева О. Оккупационный режим и еврейское население Днепропетровщины 1941–1943 гг.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Трепкачева. – Днепропетровск, 2010. – 215 с.; Михальчук Р. Ю. Голокост на території Рівненщини під час нацистської окупації (1941–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Р. Ю. Михальчук. – Острог, 2014. – 20 с.

¹⁸ Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г. В. Стефанюк. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.; Бистра М. О. Система освіти в Донбасі в роки Великої Вітчизняної війни: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. О. Бистра. – Донецьк, 2006. – 322 с.; Гінда В. В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі «Житомир» 1941–1944 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Гінда. – Черкаси, 2007. – 20 с.; Шевченко Н. В. Діяльність національних культурно-освітніх закладів півдня України в період німецько-румунської окупації 1941–1944 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. В. Шевченко. – Миколаїв, 2010. – 242 с.; Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) / О. М. Гончаренко, І. В. Гончаренко, М. П. Куницький. – К.: Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 232 с.

¹⁹ Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України Гітлерівською Німеччиною у роки окупації: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Потильчак. – К., 1999. – 205 с.; Лобода М. К. Трудові ресурси у важкій промисловості України

релігійного життя – В. В. Гордієнко, О. Є. Лисенко, І. М. Грідіна, О. І. Сурмач, І. І. Поїдзник, М. І. Михайлуца²⁰; функціонування окупаційної преси – І. Б. Черняков, Д. М. Титаренко, В. М. Яременко, К. М. Курилишин²¹.

У новітній період з'явилися дослідження про окупаційний режим в окремих адміністративно-територіальних одиницях воєнного часу. Так, праці А. В. Боляновського та В. Офіцінського присвячені ДП²², В. А. Нестеренка – ЗВА²³, О. М. Гончаренка – РКУ²⁴. Стану українських земель у складі губернаторств «Буковина», «Бессарабія» і «Трансністрія» присвячені розділи наукових досліджень Н. В. Дейнеки, О. В. Новосьолова, І. П. Фостія, В. П. Хаджирадевої²⁵.

Доробок зарубіжної історіографії репрезентують праці англійських, німецьких, польських і румунських істориків. Дослідження життя українського народу в Рейхскомісаріаті «Україна» здійснив нідерландський історик К. Беркгоф²⁶. Учасні вермахту в реалізації окупаційної політики Третього рейху на окупованій території Радянського Союзу присвячені праці німецьких дослідників Н. Мюллера, М. Ольденбурга та К. Арнольда, в яких відображено особливості політики вермахту на території України²⁷. Стан Галичини у складі

під час нацистської окупації та відбудовний період (1941–1950) / М. К. Лобода. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 1216 с.

²⁰ Гордієнко В. В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 – вересень 1945 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Гордієнко. – К., 1999. – 189 с.; Лисенко О. Є. Релігійна ситуація на Україні в 1941–1946 рр.: дис... доктора іст. наук: 07.00.01 / О. Є. Лисенко. – К., 1999. – 480 с.; Поїдзник І. І. Відносини між Греко-католицькою та Римо-католицькою церквами на українсько-польському порубіжжі (1939–1946 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / І. І. Поїдзник. – К., 2007. – 251 с.; Сурмач О. Дні кривавих свастик / О. Сурмач. – Львів: СПОЛЮМ, 2005. – 176 с.; Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) / М. І. Михайлуца. – Одеса: Вид-во «ВМВ», 2008. – 329 с.; Грідіна І. М. Православні віруючі України у роки Другої світової війни / І. М. Грідіна. – Донецьк: Норд-Прес, 2006. – 212 с.

²¹ Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943): дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Д. М. Титаренко. – Донецьк, 2002. – 255 с.; Черняков Б. І. Окупаційна і легальна преса в Україні 1941–1944 рр. / Б. І. Черняков. – К.: АН ВШ України, 2005. – 80 с.; Яременко В. М. Політика німецького окупаційного режиму щодо преси в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / В. М. Яременко. – К., 2007. – 239 с.; Курилишин К. М. Україномовна легальна періодика часів нацистської окупації (1939–1944): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / К. М. Курилишин. – Львів, 2008. – 223 с.

²² Боляновський А. В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941–1944 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / А. В. Боляновський. – Львів, 1999. – 250 с.; Офіцінський В. Дистрикт «Галичина» (1941–1944): історико-політичний нарис / В. Офіцінський. – Ужгород: Гражда, 2001. – 143 с.

²³ Нестеренко В. А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. А. Нестеренко. – К., 2005. – 307 с.

²⁴ Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944) / О. М. Гончаренко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 600 с.

²⁵ Дейнека Н. В. Борьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Н. В. Дейнека. – Одеса, 2007. – 20 с.; Новосьолов О. В. Політика Румунії щодо українських земель у період диктатури І.Антонеску (1940–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / О. В. Новосьолов. – Чернівці, 2008. – 20 с.; Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина в роки Другої світової війни 1939–1945 / І. П. Фостій. – Чернівці: Книга Пам'яті України, 2004. – 368 с.; Хаджирадева В. П. Бессарабія напередодні та в роки Другої світової війни: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. П. Хаджирадева. – Одеса, 2010. – 210 с.

²⁶ Беркгоф К. Жива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф. – К.: Критика, 2011. – 556 с.

²⁷ Мюллер Н. Вермахт и оккупация / Н. Мюллер. – М.: Воениздат, 1974. – 386 с.; Oldenburg M. Ideologie und militarisches Kalkul. Die Besatzungspolitik der Wehrmacht in der Sowjetunion 1942 / M. Oldenburg – Hamburg, Univ., Diss.,

Генерал-губернаторства розкривається у дослідженнях польського дослідника Р. Тожецького²⁸. Румунські історики Ф. Добрінеску і А. Морару здійснили дослідження губернаторства «Бессарабія». Вивченням «Трансністрії» опікувались румунські, німецькі, англійські історики – Ф. Ротару, Е. Фейкль, А. Далін²⁹.

Основою джерельної бази дисертаційного дослідження є архівні документи й матеріали (184 справи), які зберігаються у 27 фондах шести архівів України. Документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ України) репрезентують діяльність цивільної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна». Матеріали фондів 3206 «Рейхскомісаріат «Україна», 4620 «Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», КМФ-8 «Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту, що діяли на тимчасово окупованих східних територіях» дозволили здійснити аналіз цивільного управління РКУ і його особливості підпорядкування «Східному Міністерству». Фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) 1 «Центральний комітет Комуністичної партії України», 62 «Український штаб партизанського руху», 166 «Комісія з історії Великої Вітчизняної війни» сприяли розкриттю економічної та гуманітарної політики. Документи ЦДАВОВ України (ф. 4620) і ЦДАГО України (ф. 166) стали джерелом інформації про репресивну політику цивільної адміністрації – експлуатацію «людського ресурсу» та Голокост.

Функціонування органів влади у «зоні військової адміністрації» на території України розкривають матеріали ЦДАВОВ України у ф. КМФ-8, де вміщені німецькі документи групи армій «Південь» та її тилових охоронних підрозділів, що дозволили дослідити структуру управління військової влади. Документи ЦДАГО України (ф.1, ф.62, ф.166) сприяли виокремленню особливостей економічної, освітньої та релігійної політики ЗВА.

Найважливішими джерелами німецької цивільної адміністрації дистрикту «Галичина» є документи архівів Центрального державного історичного архіву, м. Львів (ф.755 «Архівне управління у Львові») та Державному архіві Львівської області (ф. Р-35 «Губернаторство дистрикту Галичина»), що дає нам змогу дослідити структуру й функції органів управління дистриктом та виявити особливості здійснення економічної політики.

Державний архів Чернівецької області містить документи румунської цивільної адміністрації «Буковини». Інформацію про систему управління губернаторством, здійснення румунізації, сільськогосподарської, промислової, трудової політики подають фонди губернаторства (Р-307) та його директоратів (Р-519 економіки, Р-662 адміністрації, Р-663 румунізації, колонізації та інвентаризації).

Опрацьовані фонди Державного архіву Одеської області – документи дирекцій

2002. – 365 s.; Arnold K. J. Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion: Kriegsführung und Radikalisierung im «Unternehmen Barbarossa»/ J. K. Arnold.– Berlin, 2004. – 580 s.

²⁸ Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeczy / R. Torzecki. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. – 384 s.; Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny awiatowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. – 349 s.

²⁹ Dallin A. Odessa, 1941–1944: A case study of Soviet territory under foreign rule. – Santa Monica, 1957. – 296 p.; Dobrinescu V. F. Basarabia in anii ceului de doilea razboi mondial (1939–1947). – Lasi: Institutul European, 1995. – 374 p.; Moraru A. Istoria romanilor: Basarabia si Transnistria 1812–1993. – Chisinau 1995. – 558 p.; Romanitatea transnistriana: Antologie / Ed. Ingr., note si coment de F. Rotaru. – Bucuresti: Semne, 1996. – 420 p.; Voelkl E. Transnistrien und Odessa (1941–1944) / E. Voelkl. – Regensburg: Lassleben, 1996. – 123 p.

(Р-2254 економіки, Р-2256 індустрії) та повітових префектур (Р-2357 м. Овідіопіль, Р-2359 м. Одеси, Р-2362 м. Ананіїв) «Трансністрії» дозволили автору дослідити особливості реформування сільського господарства та економічної експлуатації цієї території. Завдяки архівним документам губернаторства «Бессарабія», що містяться у фондах повітових префектур та примарій Р-7516 м. Кілікія, Р-7526 м. Ізмаїл, Р-7537 с. Александрієшть, Р-7541 с. Іванешть-Ноу, Р-7677 м. Четая-Албе розкрито специфіку функціонування його органів управління та здійснення економічної політики в цьому регіоні.

Опубліковані джерела представлені різноматичними збірниками документів і матеріалів. Серед них: збірники 50–80-х років, що відображають участь областей УРСР у Великій Вітчизняній війні; збірники, присвячені окупаційному режиму в СРСР та Українській РСР; збірники про Україну в Другій світовій війні; про Другу світову війну та режим окупації в окремих областях, надруковані в новітній період.

Окрему групу джерел становлять документи особистого походження: щоденники, мемуари, спогади. Так, на німецький режим в РКУ вказують С. Глід, М. Дорошенко, Ф. Пігідо-Правобережний та Л. Форостівський, у ЗВА – О. Семененко та А. Любченко, в ДГ – В. Кубійович, К. Паньківський, Р. Волончук, і В. Яшан. Румунському режиму в Буковині присвячені спогади Ю. Горбашевського, а у Бессарабії – мемуари К. Поповича. «Трансністрію» репрезентують спогади Д. Стародинського, питання Голокосту – Л. Сушона і Ю. Гельфонда. Важливу інформацію містять мемуари представників румунської цивільної адміністрації, вміщені у збірці «Одеса: життя в окупації 1941–1944».

Останню групу джерел становлять періодичні видання окремих адміністративно-територіальних одиниць: РКУ – «Волинь», «Вінницькі вісті», «Голос Полтавщини», «Дніпропетровська газета»; ДГ – «Воля Покуття», «Львівські вісті», «Рідна земля», «Станіславське слово»; «Трансністрія» – «Мир», «Прибугські вісті»; ЗВА – «Бюлетень Валківської районної управи», «Голос Охтирщини», «Сумський вісник».

Методологія дослідження ґрунтується на принципах пізнання: історизму, об'єктивності, системності, всебічності, комплексності, що забезпечили детальне й послідовне висвітлення досліджуваної проблеми. Їх реалізація була б неможлива без загальнонаукових (діалектичного, узагальненого умовиводу, формально-юридичного тлумачення нормативно-правових актів, аналізу, синтезу, індукції та дедукції) та спеціально історичних (конкретно-пошуковий, історико-порівняльний, історико-системний, синхронного аналізу і періодизації) методів. Використання вказаних принципів та методів допомогло викласти події у чіткій послідовності та логічній завершеності, що повноцінно розкрило мету і завдання дослідження.

Зважаючи на наведене вище, можна стверджувати, що у сучасній історичній науці відсутнє комплексне дослідження особливостей реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. Використання різнопланового комплексу джерел і наукової методології є достатнім для всебічного розкриття теми та завдань дисертації.

У другому розділі *«Питання українських територій в політиці німецької та румунської влади»*, що складається з трьох підрозділів, висвітлюються плани нацистської Німеччини і Румунії відносно територій України, досліджено поділ УРСР на окремі окупаційні утворення, їх адміністративний устрій та систему органів управління.

Плани Німеччини та Румунії щодо українських територій виходили із економічних і політичних розрахунків. Перші мали покращити внутрішній стан країн-окупантів, а другі – сприяти їх політичному утвердженню у системі тоталітарних держав.

До німецької зони окупації входили три адміністративно-територіальні одиниці, створені на українських землях. Дистрикт «Галичина», утворений 1 серпня 1941 р., став частиною «Генерал-губернаторства для окупованих польських територій», що було автономією Третього рейху. Відповідно, адміністративний устрій та управління дистрикту створювались на його зразок. Рейхскомісаріат «Україна», проголошений 20 серпня 1941 р., об'єднав українські етнічні території під контролем німецької цивільної адміністрації «окупованих східних територій». На основі наказів і директив «Східного міністерства» формувались його устрій та органи управління. Існування «зони військової адміністрації» легалізувалось наказами німецького вищого командування від 3 квітня, 22 і 25 червня 1941 р., згідно з якими на території, підконтрольній вермахту, виникло особливе управління, яке здійснювали військові та спеціальні господарські й поліційні органи, підпорядковані вищому керівництву Німеччини.

Румунська зона окупації становила три утворення, до яких частково входили південно-західні землі України. Створені провінціями у липні 1941 р. «Бессарабія» та «Буковина», у вересні були реорганізовані на губернаторства, а у листопаді увійшли до складу Румунії. «Трансністрія», що виникла у серпні 1941 р., в ході підписання угод між німецьким і румунським військовим командуванням, тимчасово передавалась Румунській державі для контролю та експлуатації. Адміністративний устрій та органи управління губернаторств утворювались на румунський лад. Винятком стала «Трансністрія», де існували військові комендатури, що перебрали від цивільних органів поліційні та охоронні функції.

Отже, території України займали одне з головних місць у планах німецьких та румунських загарбників, тому після захоплення вона була поділена ними на шість окупаційних утворень, кожне з яких мало власний адміністративний устрій та систему управління.

У третьому розділі *«Основні напрями діяльності окупаційної влади в окремих адміністративно-територіальних утвореннях 1941–1944 рр.»*, який складається з трьох підрозділів, розглядаються головні складові економічної та експлуатаційної політики, а також реалізація остаточного вирішення «єврейського питання» в окремих окупаційних утвореннях.

Окупаційна влада в кожній адміністративно-територіальній одиниці була різною. Відповідно, це вплинуло на виникнення особливостей здійснення основних напрямів окупаційної політики в них.

Здійснення економічної політики німецьких і румунських загарбників мало свою специфіку в кожній адміністративно-територіальній одиниці. Підтвердженням цьому є запровадження у них різних фінансових систем, прив'язаних до рейхсмарки (ДГ – злотий, РКУ – карбованець, ЗВА та «Трансністрія» – «окупаційна марка») або леї («Бессарабія» та «Буковина»). Експлуатація сільського господарства залежала від його пристосування до методів господарювання країни-окупанта або підконтрольного йому утворення. Так, у «Бессарабії», «Буковині» і ДГ колективне господарювання було ліквідоване та відновлене приватне. У РКУ, ЗВА і «Трансністрії» на основі «земельних законів» німецької цивільної адміністрації домінуючим залишалось колективне господарство. Промисловість адміністративно-територіальних одиниць стала частиною економіки країн-окупантів, а відмінності полягали у напрямі експлуатації. У німецькій зоні окупації вона спрямовувалась на воєнні потреби і одночасне забезпечення військової та цивільної адміністрації, а у румунській зоні – на внутрішній розвиток «митрополії» й забезпечення окупаційної адміністрації.

Використання українського «людського ресурсу» німецькою та румунською окупаційною владою зводилося до отримання від населення максимальної користі в задоволенні економічних потреб Третього рейху та Румунії у робочій силі як на території цих держав, так і безпосередньо в окупаційних утвореннях. Відповідно до цього він використовувався у двох напрямках. Перший – примусова праця місцевого населення безпосередньо на територіях окупаційних утворень, що здійснювалась через обов'язкову трудову повинність та різного роду мобілізаційні заходи у промисловості, сільському господарстві, будівництві шляхів, стратегічних об'єктів тощо. Другий – депортація робочої сили до Німеччини та «трудова мобілізація» до Румунії, що забезпечувало їх безкоштовними робітниками.

«Остаточне вирішення» єврейського питання мало свою специфіку в окупаційних утвореннях. Радикальний характер його здійснення був притаманний німецькій зоні окупації. Тут євреїв систематично знищували у спеціальних таборах, гетто та під час масових розстрілів. Ліберальні прояви його здійснення простежувалися у румунській зоні окупації, де для знищення єврейського населення румунська влада не застосовувала постійних та систематичних методів реалізації Голокосту.

Таким чином, основні напрями окупаційної політики зводилась до ефективного використання економічного потенціалу підконтрольних територій для забезпечення Німеччини та Румунії сільськогосподарською продукцією, промисловими товарами та робочою силою. Знищення єврейського населення відбувалося з ідеологічних причин, однак методи його здійснення в кожній адміністративно-територіальній одиниці були різними.

У четвертому розділі *«Освітньо-духовна сфера як складова діяльності окупаційної влади: порівняльний аналіз»*, що складається з трьох підрозділів, здійснено порівняння в адміністративно-територіальних одиницях системи освіти, видавничої діяльності та духовно-релігійного життя.

У період окупації України кожне окупаційне утворення створило свою унікальну і неповторну систему освіти. Освітня політика в німецькій зоні характеризувалась штучним обмеженням доступу до середньої та вищої освіти. Одночасно з цим окупаційна влада робила акцент на професійній освіті, маючи на меті підготувати українське населення до роботи в рейху. Румунська зона характеризувалась цілковитою румунізацією освіти, що проявлялось у розгортанні на їх територіях виключно румунських закладів освіти, і, на відміну від німців, професійній освіті великого значення не надавала (винятком була «Трансністрія», де існувала обмежена кількість українських освітніх закладів).

Особливості мала і політика окупаційної влади щодо видавничої справи. Так, у ЗВА вона спрямовувалась на збільшення тиражу й періодичності друку газет та журналів для «заспокійливого» впливу на населення; у РКУ та ДГ видавництво періодичних видань обмежувалось закриттям непідконтрольних цивільним адміністраціям газет та журналів; у «Буковині» та «Бессарабії» періодичні видання були винятково румуномовні; а у «Трансністрії», зважаючи на велику кількість «національних меншин», виходила обмежена кількість періодичних видань російською, українською, молдавською та німецькою мовами.

Духовно-релігійне життя в окремих територіальних одиницях мало свої особливості, що визначалось етноконфесійним станом регіонів та політикою окупаційної влади. У німецькій зоні окупації найбільш поміркована політика щодо церкви здійснювалась у дистрикті «Галичина». На цій території провідними були Греко-католицька, Римо-католицька та Українська православна церкви. Подібний стан був і у «зоні військової адміністрації», де

влада використовувала Автокефальну та Автономну церкви для заспокійливого впливу на населення регіонів, наближених до лінії фронту. У Рейхскомісаріаті «Україна» діяли Автономна і Автокефальна церкви, які наприкінці окупації підпорядковувались німецькій цивільній адміністрації. У румунській зоні окупації домінувала Румунська православна церква, яка в 1941 р. у губернаторствах відновила свої митрополії та створила для «Трансністрії» православну місію. Незважаючи на загальне відновлення релігійного життя, існування української церкви як окремого соціального інституту владою не допускалося. Враховуючи викладене, доходимо висновку, що політика німецьких та румунських загарбників обмежувала українське населення у задоволенні як освітніх, так і духовних потреб.

Отже, окупаційна політика в адміністративно-територіальних одиницях не була однаковою і мала особливості реалізації. Це залежало від зон окупації, політичного статусу адміністративно-територіальної одиниці, а також від умов, за яких вона запроваджувалась, суб'єктивних факторів та подій на фронтах.

У **висновках** сформульовані основні результати дослідження, що виносяться на захист:

– Історіографічний аналіз засвідчив, що проблема особливостей реалізації окупаційної політики в адміністративно-територіальних одиницях України в 1941–1944 рр. не знайшла свого повного висвітлення в історичній літературі. 90-ті роки ХХ ст. стали особливим періодом вивчення проблеми, Об'єктивність у вивченні, багатоспекторність аналізу окупаційного періоду – соціальних, економічних військових аспектів війни є ознакою новітнього періоду історіографії цієї проблеми. Джерельна база є репрезентативною і включає архівні матеріали, опубліковані документи, мемуари та періодичні видання. Застосування принципів і методів наукового пізнання сприяло розв'язанню завдань дисертації.

– Українські території у планах німецьких і румунських загарбників посідали важливе місце з метою створення «Великої Німеччини» та «Великої Румунії». Так, для німців на час воєнних дій українські території мали стати базою вермахту та Третього рейху з постачання сільськогосподарської продукції та промислової сировини. Далі передбачалось створення підконтрольного Німеччині державного утворення, яке слугувало їй економічним додатком. Крім того, окремі території в майбутньому мали перетворитись на складові частини рейху. Перетворення Румунії на гегемона Південно-Східної Європи мало за мету «повернення» втрачених у 1940 р. територій Бессарабії та Північної Буковини, однак поширення своєї влади на інші українські території не передбачалось до початку німецько-радянської війни. Після «повернення» вказаних територій мало відбутися їх політичне та економічне перетворення на невід'ємну частину Румунської держави.

– Різними були особливості утворення та політичні статуси адміністративно-територіальних одиниць. Створений на основі декретів А. Гітлера та розпорядження Г. Франка дистрикт «Галичина» став частиною Генерал-губернаторства, яке адміністративно вважалось автономною складовою Третього рейху. Інші підконтрольні Німеччині українські території поділялись на утворення з цивільним (Рейхскомісаріат «Україна») та військовим («зона військової адміністрації») управлінням. РКУ, створений наказом фюрера, об'єднував українські етнічні землі, що перебували під контролем імперського міністерства окупованих східних територій, а ЗВА була захопленою територією Української РСР, яка весь період окупації залишалась під управлінням німецької військової адміністрації. Губернаторства «Бессарабія» та «Буковина» за декрет-законом І. Антонеску безпосередньо увійшли до

складу Румунії, адже бухарестська влада розглядала їх як частину своєї території, повернуту в ході війни. «Трансністрія» мала статус підконтрольної території Румунської держави з цивільно-військовим управлінням, що виникла у ході домовленості між А. Гітлером та І. Антонеску.

– Аналіз нормативно-правової основи діяльності органів окупаційної влади доводить окремішність політики в адміністративно-територіальних одиницях. На території ДГ діяли виключно закони «Генерал-губернаторства». У Рейхскомісаріаті «Україна» окупаційне законодавство базувалось на основі законодавчих актів рейхсміністра окупованих східних територій А. Розенберга та рейхскомісара України Е. Коха. Нормативно-правова база ЗВА складалась із законів, розпоряджень і наказів військово-адміністративних, економічних та поліційних органів, які часто були протилежні один одному. Тому законодавство цієї окупаційної одиниці ґрунтувалось на загальних вказівках німецької окупаційної політики. Це призвело до того, що розпорядження місцевої адміністрації інколи мали пріоритет у здійсненні над наказами німецьких органів. У губернаторствах «Бессарабія» і «Буковина» діяло румунське законодавство. У «Трансністрії» основні нормативно-правові акти, що видавалися румунською владою дублювалися з німецьких, призначених для окупованих східних територій, а закони, якими регламентувалось повсякденне життя населення, були румунськими.

– Порівняльний аналіз структур управління адміністративно-територіальних одиниць доводить особливості їх функціонування. На дистрикт «Галичина» поширилась система управління Генерал-губернаторства: дистрикт – крайсгауптманшафти – повітові й міські комісаріати – волосні та сільські громади. У Рейхскомісаріаті «Україна» запроваджувалась німецька система цивільної адміністрації (підпорядкована міністерству окупованих східних територій): рейхскомісаріат – генерал-комісаріати – гебітскомісаріати – районні управління – міські та сільські управи. У «зоні військової адміністрації» діяла німецька система військової адміністрації, яку здійснювали три гілки влади: військово-адміністративна (групи армій «Південь»), економічна (Г. Герінга) та поліційна (Г. Гімmlера), кожна з яких мала власні управлінські органи, що призводило до перенавантаження та малоефективності її структури управління. У губернаторствах «Бессарабія» та «Буковина» відновилось управління румунської системи цивільної адміністрації: губернаторство – префектури – приторії – сільські та міські примарії. У «Трансністрії» функціонувала румунська цивільно-військова адміністрація, що крім цивільної структури управління включала комендатури, які виконували військові, охоронні та поліційні функції.

– Економіка адміністративно-територіальних одиниць створювалась для задоволення фінансових, сільськогосподарських та промислових потреб країн-окупантів. У німецькій зоні окупації економічна політика спрямовувалась на задоволення продуктової і сировинних потреб Третього рейху і частини вермахту на «східному фронті». Згідно з цим, економіки РКУ та ЗВА формувались на основі перелічених потреб, а ДГ організовувалась на зразок ГТ, що спрямовувалась на задоволення потреб рейху. У румунській зоні економічна політика передбачала зміцнення Румунії. Відповідно – економіки «Бессарабії» та «Буковини» стали частиною загальнорумунської, а «Трансністрії» – спрямовувалась на задоволення потреб «митрополії», однак, частиною її не стала з огляду на вплив Німеччини.

– Експлуатація «людського ресурсу» мала два прояви: «внутрішній» через обов'язкову трудову повинність, яка окремо вводилась для кожної окупаційної одиниці та «зовнішній» – депортацію робочої сили до Німеччини або «трудова мобілізація» до Румунії. Депортація

робочої сили до Німеччини розпочалась в окупаційних утвореннях у різні періоди: в ДГ із включенням до складу ГГ (1941 р.); в РКУ та ЗВА із створенням Імперського бюро з використання робочої сили (1942 р.); в «Трансністрії» з переходом її під німецький контроль (1944 р.). Румунська «трудова мобілізація» передбачала створення спеціальних робочих загонів з населення «Бессарабії» та «Буковини», які протягом кількох місяців використовувались на різних господарських роботах і потім поверталися додому.

Остаточне вирішення «єврейського питання» також мало особливості здійснення в адміністративно-територіальних одиницях. На території ДГ воно відбувалось за польським сценарієм: погроми, створення гетто та знищення в «фабриках смерті». У РКУ більшість єврейського населення знищувалась цивільною адміністрацією в гетто та під час «спеціальних акцій». У ЗВА розстрілом займались айнзатцгрупи «С» і «Д». У губернаторствах «Буковина» та «Бессарабія» євреїв частково знищували під час створення гетто та депортації за Дністер. У «Трансністрії» знищення євреїв відбувалося за німецьким зразком: створенням гетто та масовими розстрілами. Створені тут гетто не були ліквідовані, внаслідок чого їх мешканці помирали повільною смертю.

– Німецька окупаційна політика щодо освітньо-духовної сфери підконтрольних адміністративно-територіальних одиниць полягала в обмеженні функціонування освітніх закладів, впливу на систему та зміст освіти, підпорядкуванню періодики, а також регулюванню відносин влада – церква – народонаселення. Румунська політика ґрунтувалась винятково на національній основі – здійснювалась активна румунізація освітньої системи, преси, релігійного життя.

В кожному окупаційному утворенні були свої особливості функціонування системи освіти: у РКУ та ЗВА обмежувалась діяльність середніх та вищих навчальних закладів; у ДГ обмежувалась діяльність тільки вищих навчальних закладів; у губернаторствах «Бессарабія» та «Буковина» функціонували румунські навчальні заклади нижчого та середнього рівнів; у «Трансністрії» без обмежень діяли всі рівні румунських закладів, а також школи «національних меншин».

Видавництво газет та журналів не було однаковим в адміністративно-територіальних одиницях. У німецькій зоні окупації переважали україномовні видання, що перебували під жорстким цензурним контролем. У румунській зоні окупації періодичні видання перебували під румунським цензурним контролем та виходили румунською мовою (винятком стала «Трансністрія», де видавались газети мовами «національних меншин»).

Відмінність здійснення релігійної політики в 1941–1944 рр. полягала в тому, що німецькі окупанти підтримували та використовували релігійні конфесії, а інколи й міжконфесійні протистояння в окремих адміністративно-територіальних одиницях, для вливу на місцеве населення та забезпечення їх прихильності чи лояльності. Румунські окупанти, будучи якими прибічниками Румунської православної церкви, забезпечили її домінування в підконтрольних губернаторствах.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Левченко Ю. І. Управлінський апарат німецьких адміністративно-територіальних одиниць України під час окупації 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Наукові записки з

української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький: П-ХДПУ, 2011. – Вип. 27. – С. 154–164.

2. Левченко Ю. І. Історіографія окупаційного режиму в губернаторстві «Буковина» 1941–1944 рр.: аналіз робіт українських дослідників /Ю. І. Левченко// Література та культура Полісся. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – Вип. 67. – С. 142–154.

3. Левченко Ю. І. Судовий апарат німецьких адміністративно-територіальних одиниць України в роки окупації 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України, 2011. – Вип. 4. – С. 115–120.

4. Левченко Ю. І. Місце України в планах нацистської Німеччини щодо захоплення, колонізації та економічного пограбування захоплених територій Радянського союзу в роки Другої світової війни /Ю. І. Левченко// Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: історичні науки. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 237–243.

5. Левченко Ю. І. Грошові системи окупованої України (1941–1944) /Ю. І. Левченко// Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. XXXIII. – С. 114–120.

6. Левченко Ю. І. Утвердження адміністративно-територіального поділу України під час окупації 1941–1942 рр. /Ю. І. Левченко// Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 38–46.

7. Левченко Ю. І. Передумови окупації Румунією на південно-західних територій України в роки Другої світової війни /Ю. І. Левченко// Вісник національного Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – №16 (275) серпень. – С. 214–222.

8. Левченко Ю. І. Особливості окупаційної політики щодо сільського господарства в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: исторические науки. – Симферополь. – Т.26(65), № 1. – 2013. – С. 49–64.

9. Левченко Ю. І. Управлінський апарат румунських адміністративно-територіальних одиниць України під час окупації 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. – № 21(269). – С. 70–75.

10. Левченко Ю. І. Рейхскомісаріати «Україна» та «Остланд» в період німецької окупації: особливості територіально-управлінської системи та політики /К. П. Двірна, Ю. І. Левченко// Грані. – Дніпропетровськ. – 2014. – №.3(107). – С. 106–115. (*Розкрито особливості політики та управлінської системи Рейхскомісаріату «Україна»*)

11. Левченко Ю. І. Еволюція ідеології націонал-соціалізму щодо України протягом 1933–1942 рр. /Ю. І. Левченко// Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія: історичні науки. – К.: НаУКМА, 2014. – Т. 156. – С. 42–48.

12. Левченко Ю. І. Особливості реалізації окупаційної політики в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: історіографія /Ю. І. Левченко// Сторінки історії: зб. наук. праць. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – Вип. 38. – С. 107–126.

13. Левченко Ю. І. Специфіка реалізації релігійної політики в окремих адміністративно-територіальних утвореннях окупованої України (1941–1944 рр.) /Ю. І. Левченко// Black Sea

scientific journal of academic research. – Tbilisi, Georgia. – 2015. – Volume 21. – Issue 03. – P. 43–46.

Статті у наукових виданнях, матеріали конференцій:

14. Левченко Ю. І. Плани Німеччини щодо України на початковому етапі Великої Вітчизняної війни (1941–1942 рр.) /Ю. І. Левченко// Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість в умовах європейської інтеграції: зб. матер. XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції 14 квітня 2010 р. – К.: Європейський університет, 2010. – Т. 2. – С. 322–325.

15. Левченко Ю. І. Нацистська окупація України: плани та режим «нового прядку» /Ю. І. Левченко// Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: зб. наук. статей учасників Третіх Драгоманівських читань молодих істориків 12 березня 2010 р. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 279–286.

16. Левченко Ю. І. Особливості румунського окупаційного режиму в Південно-Західній Україні в роки Другої світової війни /Ю. І. Левченко// Освіта та наука у вимірах XXI століття: матеріали звітно-наук. конференції студентів 19–20 квітня 2011 р. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 84–85.

17. Левченко Ю. І. Теоретичні засади окупаційного режиму націонал-легіонерської Румунії в південно-західному регіоні України (1941–1944 рр.) /Ю. І. Левченко// Друга світова війна (1939–1945 рр.): сучасні погляди та інтерпретації: зб. наук. статей учасників Четвертих Драгоманівських читань молодих істориків, 28 квітня 2011 р. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 128–136.

18. Левченко Ю. І. Остаточне вирішення «єврейського питання» в окупаційних зонах України (1941–1944): особливості та регіональна специфіка /Ю. І. Левченко// Драгоманівські історичні студії: зб. наук. статей молодих істориків. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 307–318.

19. Левченко Ю. І. Промислова політика окупантів в адміністративно-територіальних одиницях України: загальне та особливе 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Дні історичного факультету: матеріали VI Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Київ, 25 квітня 2013 р. – К., 2013. – Вип. VI: у 8-ми ч. – Ч. 2. – С. 56–58.

20. Левченко Ю. І. Українські території в складі губернаторств «Бессарабія», «Буковина», «Трансністрія» в роки Другої світової війни 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Каразінські читання (історичні науки): тези доповідей 66-ї міжнародної наукової конференції 26 квітня 2013 р. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 239–241.

21. Левченко Ю. І. Управління пресою в окупованих адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість в умовах європейської інтеграції: зб. матеріалів XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції 26 квітня 2013 р. У 2 т. – К.: Європейський університет, 2013. – Т.2. – С. 156–159.

22. Левченко Ю. І. Освітня політика і типи навчальних закладів під час окупації України 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Наукові записки: зб. праць вчених та аспірантів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. – Хмельницький: ХГПА, 2013. – Вип. 2. – С. 75–82.

23. Левченко Ю. І. Особливості функціонування окупаційних періодичних видань в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944/Ю. І. Левченко// Матеріали VI

Волинської всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції: зб. наук. праць, Житомир, 15–16 листопада 2013 р. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 147–150.

24. Левченко Ю. І. Особливості використання «людського ресурсу» в адміністративно-територіальних одиницях України в роки окупації /Ю. І. Левченко// Військово-історичний меридіан. Електронний науковий журнал [Електронна публікація].– К., 2013. – Вип. 2. – С. 58–68. Режим доступу до збірки <http://vim.gov.ua/index.php/uk/ostannij-vipusk>.

25. Levchenko Yu. I. Religious question and peculiarities of its solution in administrativeterritorial units of Ukraine in the period of occupation in 1941–1944 /Yu. I. Levchenko// Science, Technology and Higher Education: materials of the III international research and practice conference, Vol. I. – Westwood – Canada, 2013. – P. 377–384.

26. Левченко Ю. І. Специфіка використання «людського ресурсу» України в окремих адміністративно-територіальних одиницях періоду окупації (1941–1944 рр.) /Ю. І. Левченко// Людський капітал в умовах трансформації українського суспільства: зб. тез міжнар. наук. конференції 26–27 березня 2014 р. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України, 2014. – С. 5–6.

27. Левченко Ю. І. Влада та управлінська система в адміністративно-територіальних одиницях «Бессарабія», «Буковина» і «Трансністрія» 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 2(6). – С.184–194.

28. Левченко Ю. І. Волинь в складі Рейхскомісаріату «Україна» 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Матеріали VII Волинської всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції: зб. наук. праць. – Житомир: Полісся, 2014. – С. 62–64.

29. Левченко Ю. І. Релігійний стан адміністративно-територіальних одиниць України 1941–1944 рр. /Ю. І. Левченко// Восьмі Богданівські читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції: зб. наук. праць. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 204–207.

АНОТАЦІЇ

Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941 – 1944 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене особливостям реалізації окупаційної політики німецьких та румунських окупантів у адміністративно-територіальних одиницях, створених на території України впродовж 1941–1944 рр. На основі широкого кола джерельної бази, концептуальних здобутків новітньої історіографії, наукових методів дисертанту вдалося виявити загальні та відмінні риси функціонування окупаційного режиму в Рейхскомісаріаті «Україна», дистрикті «Галичина», «зоні військової адміністрації», губернаторствах «Буковина», «Бессарабія» і «Трансністрія». Висвітлені плани та методи німецьких і румунських загарбників перетворення українських територій на складові частини Німеччини та Румунії. Розкрито поетапність формування шести адміністративно-територіальних одиниць, виділено дві зони окупації України – німецьку та румунську. Проаналізовано нормативно-правові засади діяльності органів окупаційної влади в кожній адміністративно-територіальній одиниці. З'ясовано особливості організації та

функціонування їх управлінських апаратів. Комплексно досліджена економічна політика в окупаційних утвореннях через фінансові системи та способи управління сільським господарством і промисловістю. Доведено специфіку використання «людського ресурсу» та здійснення Голокосту в окупаційних одиницях. Здійснено порівняльну характеристику особливостей німецької та румунської політики в сферах освіти, релігії та видавничій діяльності.

Ключові слова: окупаційний режим, адміністративно-територіальні одиниці, система управління, економіка, Голокост, «людський ресурс», освіта, релігія, преса.

Levchenko Y. I. Particularities of implementation of occupational authorities policy in administrative-territorial entities of Ukraine in 1941–1944. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Science in History in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2015.

For the first time in the historical science an attempt of comprehensive research of occupational policy of German and Rumanian invaders in administrative-territorial entities established in Ukraine in the period of 1941–1944 has been made in this thesis. The dissertator authors emphasizes that the occupation regime was not the same for all Ukrainian territories, and each administrative-territorial entity had particularities of its implementation.

Basing on a wide range of sources and conceptual achievements of modern Historiography, the dissertator has researched the particularities of occupational policy of German and Rumanian invaders in administrative-territorial entities: the Reichskommissariat «Ukraine», the district «Galicia», «zone of military administration», governorates «Bucovina», «Bessarabia» and «Transnistria».

Plans and methods of German and Romanian occupants, contemplating the conversion of Ukrainian lands into the integral part of their states or controlled territories have been analyzed. The division of Ukraine into six separate administrative and territorial entities, contemplated by the occupants to be separated into two zones: German (Reichskommissariat «Ukraine», District «Galicia», «military administration zone» and Romanian («Bessarabia», «Bukovina», «Transnistria»)) has been revealed. This has made it possible to identify similar and differential features of occupation policy of German and Romanian invaders in the above areas. It was established that the territories of Belarus, Moldova and Romania had been included in separated administrative-territorial entities.

On the basis of archival documents it has been found that executive staff of the administrative-territorial entities was formed on German and Romanian models for the convenience and efficiency of administrative control. The structure and vertical form of control of each entity from the occupant country's political center to the lower administrative authorities have been researched. This proves the existence of particularities in functioning of the administrative-territorial entities.

The analysis of laws, orders, and other legal documents of representatives of German and Romanian occupation administration on the operation of financial systems, agriculture, industry, involvement of «human resources», education and control of spiritual life of the Ukrainian people proves distinctiveness in the policy of administrative territorial entities.

Comprehensive research of economic policy through financial systems and control methods of agriculture and industry has been carried out. It has been proved that the economic policy in the occupied entities contemplated the use of their territories to meet the needs of the aggressor countries with simultaneous relatively stable functioning of the occupant authorities.

It has been proved that the policy of human resource involvement was limited to obtaining maximum benefit from the population in meeting the economic needs of the Third Reich and Romania in the workforce both in the territories of these countries and directly in occupied entities. It has been established, that introduction of labour duties and work force export to occupant countries in each administrative territorial entity occurred under different conditions and in different time periods.

The existence of particularities of the Holocaust in the occupied entities in methods and measures of its implementation has been substantiated.

The peculiarities of the implementation of cultural policies in the education sphere, religion and publishing in the administrative-territorial units. It is proved, that German policy was to provide a minimum level of satisfaction of cultural and spiritual needs for Ukrainian population, and Romanian policy aimed at accelerate assimilation (Romanization) of the Ukrainians.

Key words: occupation regime, administrative territorial entity, governance system, the economics, the Holocaust, «human resource», education, religion, the press media.

Левченко Ю. И. Особенности реализации политики оккупационных властей в административно-территориальных единицах Украины 1941-1944 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено особенностям реализации оккупационной политики немецких и румынских оккупантов в административно-территориальных единицах, созданных на территории Украины на протяжении 1941–1944 гг. На основе широкого круга источников, концептуальных достижений новейшей историографии, научных методов диссертанту удалось выявить общие и отличительные особенности функционирования оккупационного режима в Рейхскомиссариате «Украина», дистрикте «Галиция», «зоне военной администрации», губернаторствах «Буковина», «Бессарабия» и «Транснистрия». Основательно объяснены планы и методы немецких и румынских захватчиков, преобразования украинских территорий на составные части Германии и Румынии. Раскрыта постепенность формирования шести административно-территориальных единиц. Выделено две зоны оккупации Украины – немецкую и румынскую. Проанализированы нормативно-правовые основы деятельности органов оккупационной власти в каждой административно-территориальной единице. Выяснены особенности организации и функционирования их управленческих аппаратов. Комплексно исследована экономическая политика посредством финансовых систем и способов управления сельским хозяйством, а также промышленностью. Доведено специфику использования «человеческого ресурса» и осуществления Холокоста. Проведена сравнительная характеристика особенностей немецкой и румынской политики в областях образования, религии, а также издательской деятельности.

Ключевые слова: оккупационный режим, административно-территориальные единицы, система управления, экономика, Холокост, «человеческий ресурс», образование, религия, пресса.